

104

Gravürlerde

III. Ahmed Çeşmesi

(Bab-ı Hümayün Çeşmesi)

Gündegül Parlar

Sanat Tarihçisi

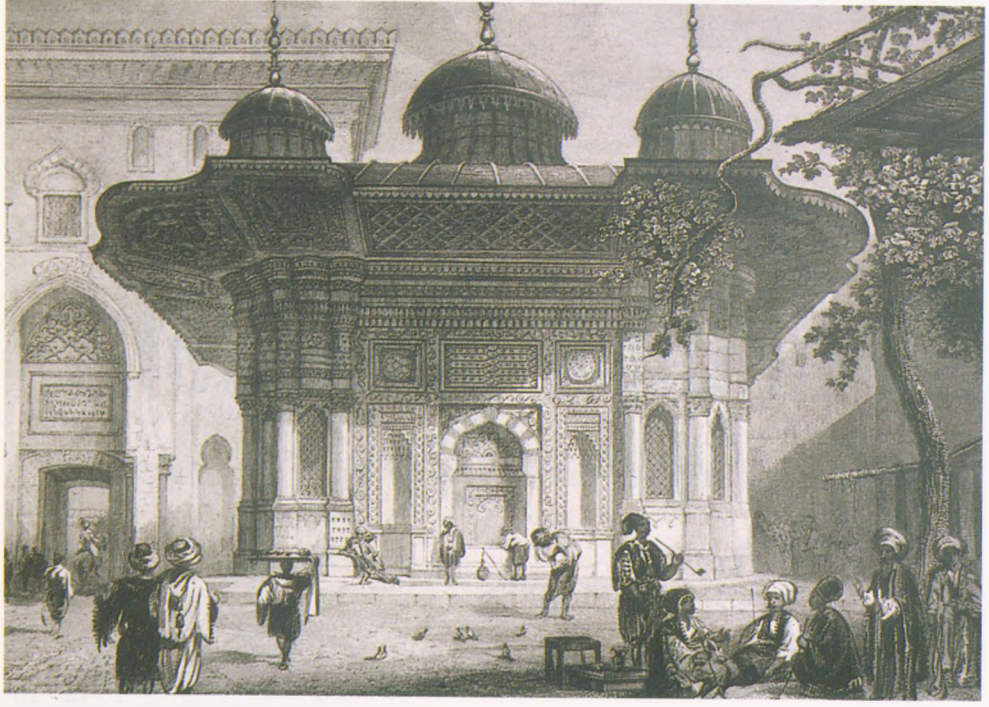
GÜNÜMÜZE kadar ulaşabilmiş tarihi çeşmelerin sayısı pek fazla değildir. İşlevleri aynı olmakla beraber, çeşmeler değişik örneklerle, ufak veya anıtsal bir biçimde karşımıza çıkarlar. Türklerin suya yakın ilgileri dolayısıyla, her devirde çeşme ve sebiller yapılmış, ancak Lale Devri'nde, yabancı sanatçı ve seyyahların çok büyük ilgi odakları olacak kadar gösterişli olamamıştır.

Örnek 1: *Eugene Flandin*

Lale Devri'ne damgasını vuran III. Ahmed ve Veziri Nevşehirli Damad İbrahim Paşa ile, ilk defa tam anlamıyla batıya açılma başlamış, özellikle İstanbul sınırlarının pek dışına taşmıyan bu batılılaşma döneminde, mimari yapılarla, bunları süsleyen lâle bahçeleri ön plana çıkmıştır. Köşkler ve çeşmeler, şehri süsleyen yapılar arasındadır.

III. Ahmed Devri'nde (1703-1730) yapılan çeşmelerde özellikle batı etkisini görmek mümkündür. Halkın kalabalık olarak bulunduğu, Tophane, Ayasofya, Üsküdar gibi meydanlara ve de mahallelere yapılan bu çeşmelerde, vazolar, meyveler, lâle ve süs bitkileri motifleri yer almış, 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren batı tesiri ile görülen Barok süsleme ön plana çıkmış, asıl iş-

Örnek 2: Rouargue

lev olan su ikinci planda kalmıştır. Bu yüzyıldan itibaren çeşmeler anıtsal nitelik kazanmaya başlamış, 16. yüzyıldaki yapılarda görülen taş işçiliği yerini mermer kaplamalara bırakmıştır. Klasik Osmanlı üslûbundan batı unsurlarına geçiş dönemindeki ihtişamlı görünüş, bol süsleme, her cephede çiçek ve meyve motifleri, dantel gibi işlemeli saçaklar, deniz kabukları, akant yaprakları süslerinin görülmesi, yuvarlak hatların düz hatların yerini alması, batı tesiri ile gelen **Barok** ve **Rokoko** özellikleridir. Ancak bütün bunlara rağmen Osmanlı sanatkarları bu özelliklere kendi düşünce tarzlarında katarak eserlerini yapmış, böylece özgün bir mimari tarzı ortaya çıkarmıştır.

Batı ile yapılan yoğun temasların sonucunda, ressam ve seyyahlar gizemli doğu dünyasını keşfetmiş, bu görkemli anıtlar karşısında çok etkilenerek, Anadoluyu doğal tuval olarak kullanmışlardır. 16. yüzyıldan itibaren gelmeye başlayan bu seyyahlar, Osmanlı yaşantısını ve İstanbul'u, sarayları, kahveleri, köşklere, iskeleleri, çeşme ve sebilleri bol bol resimlemişlerdir. Bu yapılar içinde ise III. Ahmed Çeşmeleri yoğun ilgi odaklarından biri olmuştur. **Francis Elliot** hatıratında, "*Piril piril bir köşk, her yeri altın ve arabeskler kaplı, perî masallarındaki gibi su köşklerini andıran bir yapı önünde durdum.*" diyerek hayranlığını dile getirmiştir. Kente gelen yabancıları böylesine etkileyen çeşmelerin en güzellerinden biride III.

Örnek 3: Thomas Allom

Ahmed Meydan Çeşmeleri ve özellikle de Bab-ı Hümayün Çeşme'sidir. Allom, Flan-din, L'Espinase, Gouffier, C. Biseo, Mel-ling, Castellan, Lewis, Hobbouse, Bart-lett, Brindisi gibi sanatçılar bu çeşmeyi ve diğerlerini bolca görüntülemişlerdir.

Sultanahmet'te bulunan Bab-ı Hüma-yün (III. Ahmed Çeşmesi) Çeşmesi Türk su mimarisinin anıtsal bir şaheseridir. 1728 yılında Kayserili Mehmet Ağa'nın mimarba-şılığı sırasında III. Ahmed tarafından yaptırıl-mıştır. Kare planlı, dört cepheli bir yapıdır. Her köşede üçer şebekeli, dört adet sebil bulunmaktadır. Şebekeler yuvarlak biçimde-dir. Her cephede sivri kemerli birer niş olup, kemerler kırmızı ve beyaz taştan yapılmış-tır. Sivri kemerli çeşmenin yanlarında mu-karnaslı nişler yer almaktadır. Köşk görünü-münde olan bu muhteşem yapının üzeri ge-niş saçaklı olup, kurşunla kaplı bir çatı var-dır. Çatının üzerinde bir büyük kubbe ile se-billerin üzerine gelen kısımlarda da küçük birer kubbecik yer alır. Bu beş kurşun kaplı kubbe ve kubbecikler tunçtan alemlerle ni-hayetlenir.

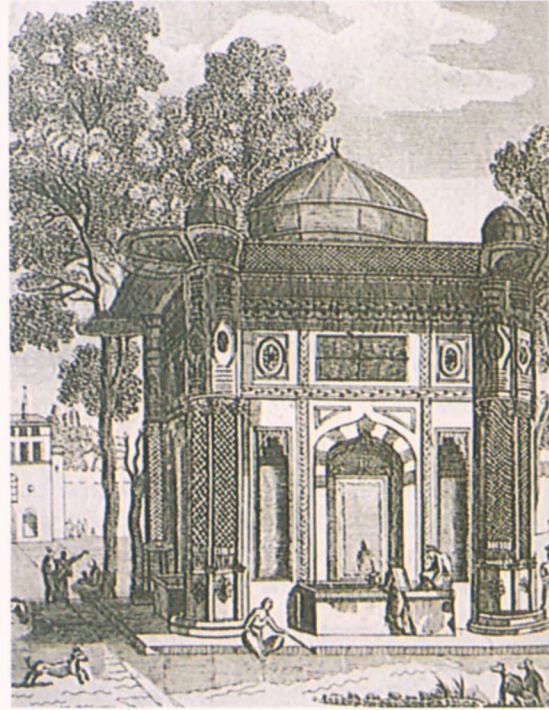
Çeşmenin cephesi hiç bir boşluk bırakıl-madan tezyin edilmiştir. Batı tesirinin görüldüğü çeşmenin sebillerinin üst kısmında Seyyid Vehbi tarafından yazılmış ondört kı-t'alık şiir, kitabe olarak yerleştirilmiştir. Çeşmenin Ayasofya'ya bakan tarafında ise bizzat III. Ahmed tarafından söylenmiş, son tarih beyti celi sülüs hat ile yazılmıştır. Bu beyt şöyledir:

"Şahenseh-'i Ali'nesab Sultan-ı Memdü-hü'l haseb Fermandih-i Fümü Arab Han Ah-med-i Kişver-küşa"

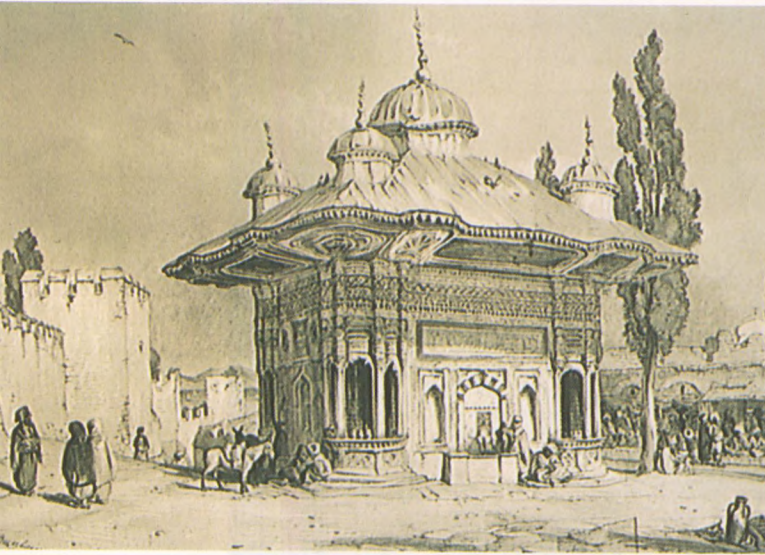
Çeşmenin sütunlarının dışında her tarafı kalem işleriyle süslüdür. Klasik Osmanlı Mi-marisi ile Barok özelliklerin görüldüğü çeş-menin saçaklarının altında kalem işleriyle do-natılmıştır. Kitabelerin üzerinde mavi yeşil çini süslemeli bordürler yer alır. Bu çinilerin 18. yüzyıl Tekfur Sarayı çinilerinden olduğu söylenmektedir⁽¹⁾. Çeşmenin deniz tarafın-

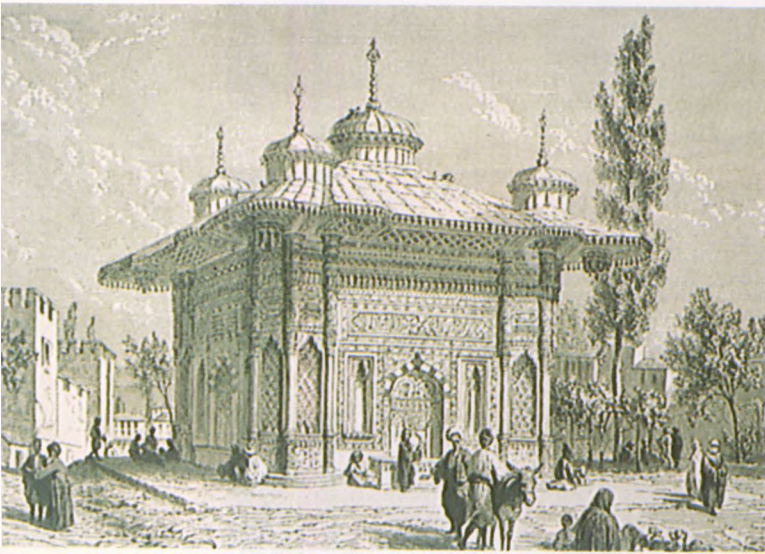
Örnek 4: C. Biseo

Örnek 5: Castellan

Örnek 6: J. F. Lewis

Örnek 7: Trichon

daki cephesinde zeytuni renkte kapılar bulunmaktadır. Üzüm salkımları, akantus yaprakları gibi süslemeler, masif çıtalarla ayrılmış paftaların içinde yer alır.

III. Ahmed Çeşmesi batılı ressamlarca ufak tefek değişikliklerle, belge niteliğinde resmedilmiştir. Bunlardan birkaç (7 örnek- le) tanıtılmıştır.

- Eugene Flandine ait, bu gravürde, çeşme gerçeğe uygun boyutlarda gösterilmiştir. Topkapı tarafından resimlenen çeşmenin sağ tarafında Ayasofya, karşıda Sultanahmet Camii görülmektedir. Çeşmenin sebillerinin lale motifli şebekeleri net olarak verilmiştir. Çini motifler ile ahşap saçaklarda belirgin olarak resmedilmiştir.

- Rourage Kardeşler'e ait bu gravürde Allom'a ait gravürün aynısı olduğundan kopya edildiği anlaşılıyor.⁽²⁾ (Örnek 2),

- Thomas Allom'a ait gravürde çeşme ve Ayasofya'nın bütün güzelliği ile gözler önüne serilmiştir. Allom çeşmeyi muhtelif yönlere resimlemiştir. (Örnek 3)

- III. Ahmed Çeşmesi'ni çalışan sanatçılardan biride İtalyan C. Biseo'dur. Ancak Biseo'nun eseri taslak çalışması gibi olup, ayrıntılar net olarak verilmemiştir. (Örnek 4)

- Castellan'ın eserinde Çeşme büyük boyutlarda ve eskiz çalışması halinde görülmektedir. (Örnek 5)

- Lewis'in eserinde Çeşme aslına uygun bir biçimde resmedilmiştir. (Örnek 6)

- Trichon'a ait bu eserde de Çeşme aslına uygun bir biçimde gösterilmiş ve Çeşme'nin ihtişamı ortaya konmuştur. (Örnek 7)

Görüldüğü gibi Osmanlıların su kültürüne verdikleri önemi ortaya koyan çeşmeler, esasında sebiller olarak adlandıracağımız bu yapılar "Yoldan geçenlere su dağıtan" birer abidevi mekandır.

Kaynakça

- Arslan, Necla. Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul, İst. Büyükşehir Belediyesi Yayınları. Alaş Ofset İst. 1992.
- Aynur, Hatice-Karateke, Hakan T. III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri. İst. Büyükşehir Belediyesi Yayınları İst. 1995.
- Eyice, Semavi. 19. Yüzyılda İstanbul'da Sanat Ortamı, Sanat Tarihi Derneği Yayınları. Lebib Yalkın A.Ş., İst. 1996.
- Kafkas, Metin E. Lale Devrine Ait İstanbul Meydan Çeşmelerinde Tezyinat. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 1993.
- Öney, Gönül. Türk Çini Sanatı, İst. 1976.

